

Työlliset, alkoholiongelmaiset miehet

Markku Hyttinen

Kaikissa läntisissä teollisuusmaissa seulotaan paraikaa työvoimaa tehokkuuden perusteella. Seulonnan tavoitteena on luokitella työvoima niihin, joilla on tietoa, taitoa, terveyttä, luotettavuutta, sekä toisaalta niihin, jotka eivät täytä maan ulkomaisen kilpailukyvyyn ja tuotannon tehokkaan pyörittämisen laatuvaatimuksia (Päihdehuollon tiedotus ja vaikutus 1983, 6; Sipilä 1985, 75). Yhteiskunnassamme ovatkin tulleet entistäkin tärkeämmiksi sellaiset arvot kuin säännönmukaisuus, vakiintuneisuus ja perhekeskeisyys. Ja vaikka niitä ei voida pitää automaation suoranaisten seurauksina, on kytkentä olemassa (Wilenius 1981, 50).

Uusmoralismi ei siis ole sattumanvarainen ilmiö, vaan se on ainakin osittain seurausta uusista työvoiman kvalifikaatiovaatimuksista. Työmarkkinoilla tapahtunut kehitys on vaikuttanut erityisen voimakkaasti ryhmiin, joilla on jo aikaisemmin ollut vaikeuksia työmarkkinoille sijoittumisessa ja siellä pysymisessä. Alkoholiongelmaiset ovat perinteisesti olleet yksi tällainen riskiryhmä. Mutta nykyään mahdollisuus joutua syrjäytetyksi koskee myös muitakin, jotka eivät pysty täyttämään tuotannon vaatimuksia. Ensimmäisenä joutuvat syrjäytetyiksi kuitenkin ne, jotka kuuluvat erilaisiin ongelmaryhmiin. Nykyään onkin yhä harvinaisempaa olla sekä alkoholiongelmainen että työllinen. Tähän kategoriaan kuuluu kuitenkin arviolta yksi kymmenesosa työvoimasta, ja valtaosa heistä on miehiä.

”Tavallinen” suomalainen mies

”Muuttuneisiin olosuhteisiin täytyy alistua. Ammatti ei ole enää työläisen arvon mitta, kenet tahansa voidaan korvata. Työmiehen on tultava liikkuvaksi, työmiehen on omaksuttava vähintään kaksi tai kolme ammattia elämänsään. Miksi muuten työmiehen täytyy? – –

koska työmiehellä täytyy olla moraalit. Huomaa, työmiehellä yksinään. Muissa askareissa se on vain taakka” (Ruuth 1982, 411). Tämä on arkitodellisuutta, jossa työlliset miehet joutuvat jäsentämään elämäntapaansa ja hahmottamaan tulevaisuuttaan.

Lähes yhdeksänkymmentä prosenttia suomalaisista miehistä (15–69-vuotiaat) käyttää alkoholia (Simpura 1985, 5), ja he kaikki ovat potentiaalisia alkoholiongelmaisia. Alkoholiongelmaiseksi valikoitumiseen vaikuttavat sekä persoonalliset kehitystekijät että yhteiskunnallis-kulttuuriset tekijät (Löfgren 1972, 28–29, 141), joten ennustettavuus tässä suhteessa on varsin heikko. Kun vielä todetaan, että alkoholiongelmiin syyt ovat sekä menneisyydessä että tulevaisuudessa (Weckroth 1984, 117), muuttuu ennustaminen entistä vaikeammaksi.

Demografisilta ominaisuuksiltaan eivät työlliset, alkoholiongelmaiset miehet merkittävästi poikkea niistä, joilla alkoholiongelmia ei ole. Alkoholiongelmaisia on myös kaikissa ammattiluokissa, ja ammattien kirjo on hyvin laaja (Hyttinen 1986, 53, 130).

Kappaleen otsikko kuvaakin kaikessa lyhydessään tyypillistä työllistä, alkoholiongelmaista miestä. Hän on ”tavallinen” suomalainen mies, jolla on alkoholiongelma.

Arvonsa tunteva ammattimies

Alkoholiongelmat on usein yhdistetty alempiin sosiaaliryhmiin ja sitä kautta ammatteihin, joiden status yhteiskunnassamme on alhainen. Syitä tähän on monia. Tavallisinta kuitenkin lienee se, että tutkimusaineistot on kerätty erilaisissa laitoksissa hoidettavina olevista alkoholiongelmaista (alkoholisteista), jolloin aineistot sisältävät runsaasti myös niitä, jotka on jo syrjäytetty työelämästä. Lähempänä todellisuutta olevia tuloksia saataneen

keräämällä tutkimusaineisto avohoidossa olevista, ja objektiivinen kuva alkoholiongelmista työelämässä saadaan luonnollisesti tutkimalla niitä, jotka eivät ole hoitoon edes hakeutuneet. Lopultakin suurin osa ihmisistä, joille alkoholin käyttö aiheuttaa ongelmia, ratkaisevat ongelmansa ilman päihdehuoltojärjestelmän apua.

Suoritettussa tutkimuksessa (Hyttinen 1986) ei ammatin tai toimialan perusteella pystytty osoittamaan työperäisiä alkoholiongelmien lähteitä. Toisaalta ei tutkimus sulje niitä poiskaan. Työllisiä, alkoholiongelmaisia miehiä oli kuitenkin kaikissa ammattiluokissa, ja ammattien kirjo oli hyvin laaja. Teknologisen kehityksen vaikutukset tuotantoon ovat laaja-alaisia, ja voidaankin olettaa, että työvoiman uudet kvalifikaatiovaatimukset koskettavat yhtä lailla kaikkia ammattiryhmiä, vaikka ne esiintyvätkin näennäisesti eri muodoissa työelämässä.

Alkoholiongelmaisia pyydettiin arvioimaan, miten paljon työtoverit, työnjohto, ystävät ja läheiset arvostavat heidän ammatiaan. Vastauksista kävi ilmi, että alkoholiongelmaisen työtä arvostetaan sekä työpaikalla että ystäväpiirissä ja kotona. Ja myös alkoholiongelmainen itse arvostaa työtään. Lähes kaikkien kohdalla ammatin arvostus sijoittuu vaihtoehtoihin erittäin paljon ja paljon, ja niiden osuus onkin noin 70 % kaikista tapauksista.

Työllisiä miehiä pyydettiin myös arvioimaan, mikä heidän työnsä merkitys on yritykselle, jossa he työskentelevät, ja mikä työnantajyrityksen merkitys on yhteiskunnalle. Yli 70 % alkoholiongelmaisista pitää työtään yritykselle vähintään tärkeänä, ja 3/4 arvioi työnantajyrityksensä olevan tärkeä yhteiskunnalle. Työlliset, alkoholiongelmaiset miehet arvostavatkin poikkeuksellisen paljon ammatiaan ja uskovat myös muiden tekevän niin. Työ on saanut heidän elämässään ylikorostuneen merkityksen. Omaa ammatin arvostusta mitattaessa pyydetään tutkittavia nimeämään ammatti, johon he siirtyisivät, jos saisivat aloittaa työhistoriansa alusta. Yleensä saadaan vastaukseksi, että noin 70 % työntekijöistä (toimihenkilöistä) vaihtaisi ammattia (Pöyhönen 1975, 6). Tällainen tulos on lähes vakio toimialasta riippumatta. Myös alkoholiongelmaisia pyydettiin ilmoittamaan ”toiveammat-

tinna”. Tällöin kävi ilmi, että ainoastaan kolmannes heistä vaihtaisi ammattia. Tulos on varsin yllättävä, mutta toisaalta johdonmukainen. Kuten jo aikaisemmin on todettu, työ saa korostuneen merkityksen alkoholiongelmisten elämässä, eikä tällöin ole tärkeää se, mitä tehdään, vaan se, että on työtä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että alkoholiongelmaiset arvostavat poikkeuksellisen paljon omaa ammatiaan ammatista riippumatta. Ja he olettavat myös muiden tekevän niin. Työ on saanut korostuneen merkityksen heidän arvo maailmassaan. Niinhän toisaalta on yleensäkin yhteiskunnassamme, jota voidaan pitää työyhteiskuntana ja jossa myös ympäristö arvioi ihmistä hänen työllisyytensä perusteella (Sipilä 1985, 81).

Passiivinen alkoholiongelmainen

Otsikko antaa vain osittain oikean kuvan alkoholiongelmisten vapaa-ajan vietosta ja yhteiskunnallisesta toiminnasta. Alkoholiongelmaiset ovat kyllä aktiivisia yhteiskuntaelämän seuraajia, mutta eivät siihen osallistujia. Ja vaikka neljä viidestä kuuluu toimialansa ammattiyhdistykseen, eivät he siitä huolimatta osallistu ay-toimintaan.

Alkoholiongelmisten vapaa-ajan viettoon ovat leimallisia harrastukset, jotka eristävät heidät ympäristöstään, kuten lukeminen, television katselu ja musiikin kuuntelu. Harrastuspiirien ja järjestöjen toimintaan he eivät juuri osallistu.

Tutkimuksessa verrattiin toisiinsa teollisuustyöntekijöiden (Kasvio 1982, 478) ja alkoholiongelmisten vapaa-ajan viettoa. Vertailusta kävi ilmi, että alkoholiongelmaiset ovat teollisuustyöntekijöitä passiivisempia silloin, kun kysymys on yhdessäoloa vaativista harrastuksista, mutta heitä aktiivisempia yksin harrastajia. Yhdessäoloon muiden ihmisten kanssa molemmat ryhmät käyttävät yhtä suuren osan vapaa-ajastaan; vapaa-ajan sisällöllinen jäsentyminen on kuitenkin erilaista. Vertailu on luonteeltaan viitteellinen, koska vertailtavat ryhmät ovat ammatilliselta ja sosiaaliselta rakenteeltaan heterogeenisiä, mutta suuntaa antavina vertailun tuloksia voidaan pitää. Vapaa-ajan viettosaankin alkoholiongelmaiset ilmaisevat yksinäisyyttään (poikkeaa-

vuuttaan?), jota he kertovat muutenkin kokevansa.

Alkoholiongelmaisten ihmissuhteista

Suomalaiset käyttävät alkoholia erilaisissa tilaisuuksissa, kuten vierailuilla, yleisinä juhlapäivinä, ravintoloissa jne. Juomistapahtumista 2/3 sijoittuukin kodin ulkopuolelle (Simpura 1983, 68). Tilaisuuksissa alkoholin käyttö sekä integroi käyttäjiä että helpottaa heidän välistä vuorovaikutustaan.

Alkoholiongelmaisilla on alkoholin käytösään samanlaisia tavoitteita. Ei kuitenkaan suhteessa alkoholin normaalikäyttäjiin, joista alkoholiongelma heidät erottaa, vaan suhteessa muihin ongelmajuojiin, joihin alkoholin liiallinen käyttö heitä yhdistää. Alkoholin funktio onkin alkoholiongelmaiselle sekä integroiva (suhteessa ongelmajuojiin) että segregoiva (suhteessa normaalikäyttäjiin).

Ari Saarron mukaan alkoholiongelmaisten ihmissuhteet ovat keskittyneet alkoholisoituvien tai alkoholisoituneiden ihmisten varaan (Saarto 1983, 27). Tällaiseen tulokseen hän on päätenyt alkoholistien elämäkertojen perusteella. Saarron havainto saattaa päteä alkoholin käyttäjiin, joiden elämäntapa on kaventunut kokonaan alkoholin ympärille (vrt. Murto 1978, 64—66). Työllisten, alkoholiongelmaisten miesten elämäntapaa tutkittaessa saadut tulokset antavat kuitenkin huomattavasti moniulotteisemman kuvan alkoholiongelmaisten ihmissuhteista. Ilmeisesti onkin syytä erottaa toisistaan alkoholiongelmaisten kaksi erillistä ihmissuhdeverkostoa, nimittäin juomisperiodin aikainen ja raittiina kausina vallitseva.

Ihmissuhteita kartoitettiin kysymällä päihdeongelmaisilta, keitä ja miten usein he tapaavat vapaa-aikanaan. Vastausten tyyppiarvot sijoittuvat vastauksiin harvoin tai ei koskaan. Mutta jos yhdistetään ne vastaukset, joissa kerrotaan ihmisiä tavattavan päivittäin tai ainakin pari kertaa kuukaudessa, on näitä vastauksia enemmistö. Poikkeuksen muodostavat järjestöväki ja harrastusoverit, joita tavataan harvoin tai ei koskaan. Tässä toistuu jo alkoholiongelmaisten vapaa-ajan vietossa ilmennyt seikka: alkoholiongelmaisilla ei ole yhteisöllisiä harrastuksia eikä myöskään tätä kautta syntyneitä ihmissuhteita.

Tulokset tukevat käsitystä alkoholiongelmaisten liikkumisesta kahden kulttuurin välillä ja sitä, että heillä on kaksi erillistä ihmissuhdeverkostoa, joista kumpaankaan he eivät ole selvästi sitoutuneet, vaan kiinnittyvät kulloisenkin alkoholinkäyttötilanteen mukaan jompaankumpaan. Tulos on johdonmukainen, koska yli 80 % työllisistä alkoholiongelmaisista kuuluu dipsomaaneihin (kausijuoppoihin). Tällöin on ratkaisevaa se, onko henkilöllä menossa juomisperiodi vai onko hän raittiina. Raittiina valitaan ”normaalit” ihmissuhteet ja juomisperiodin aikana sellaiset ihmiset, jotka sekä ”ymmärtävät” että juovat alkoholiongelmaisen kanssa.

Erityisen usein alkoholiongelmaiset tapaavat vapaa-aikanaan naapureita ja työtovereita. Ja näinhän nykyään yleensäkin on. Tässä suhteessa alkoholiongelmaisten käyttäytyminen ei poikkea esimerkiksi teollisuustyöntekijöiden käyttäytymisestä (Kasvio 1982, 511).

Työpaikalla alkoholiongelmaisten ihmissuhteet ovat yleensä toimivia. Tutkimuksessa saadut tulokset eivät tuekaan käsitystä siitä, että työtoverit pyrkisivät hyödyntämään alkoholiongelmaa oman urakehityksensä edistämiseksi (Trice & Roman 1978, 102), vaan alkoholiongelmaiset saavat paitsi läheisiltään myös työtovereiltaan tukea alkoholiongelmansa hoitamisessa. Toisaalta on tärkeää huomata, että joissakin tapauksissa suhteet sekä työtovereihin että muihin ihmisiin huononivat alkoholiongelmaisen hakeuduttua hoitoon. Tällöin on kysymys joko työpaikan tai vapaa-ajan ”ryyppörukan” osittaisesta hajoamisesta yhden sen jäsenistä jätettyä sen. Tätä on runsasta alkoholin käyttöä jatkavien vaikea hyväksyä, asettaahan se heidän omankin juomiskäyttäytymisensä kyseenalaiseksi. Näiden tapausten osuus on kuitenkin vain 6—8 % kaikista tapauksista. Yleensä ihmissuhteet paranivat hoidon aikana tai säilyivät entisenlaisina.

Tulevaisuuteen suuntautunut alkoholiongelmainen

Alkoholiongelmaisista pyydettiin arvioimaan tulevaisuudennäkymiä työnantajansa kannalta ja palkansaajien näkökulmasta sekä omaa tulevaisuuttaan. Alkoholiongelmaiset pitivät työnantajansa tulevaisuudennäkymiä erityisen

hyvinä. Myönteiseksi he arvioivat myös oman tulevaisuutensa. Sen sijaan palkansaajien tulevaisuudennäkymiä yleensä he eivät pidä erityisen hyvinä.

Tulevaisuuden arvioinnissakin ilmenee alkoholiongelmaisten elämän jakautuneisuus. Vaikka he arvioivat varsin realistisesti työelämässä lähitulevaisuudessa tapahtuvia muutoksia, he olettavat, etteivät teknologisen kehityksen mukanaan tuomat työvoimaa vähentävät seikat ulotu heihin itseensä. Tässä ei toisaalta ole mitään poikkeuksellista, haetaanhan oman elämän vertailukohta oman aseman alapuolella olevista ihmisistä (Kortteinen 1982, 239—245).

Alkoholiongelmaiset luottavat tulevaisuuteen, ja tämä on tärkeää, sillä ovathan alkoholiongelmiin syyt sekä tulevaisuudessa että menneisyydessä. Missä määrin alkoholiongelmiaisten tulevaisuuden odotukset sitten ovat epämääräistä kohtalonuskoa ja toisaalta perusteetonta ongelmien ja samalla todellisuuden kieltämistä, on toinen asia. Positiivinen käsitys tulevaisuudesta auttaa joka tapauksessa elämään nykyisyyttä kaikkine ongelmineen ja ehkä myös ratkaisemaan ongelmia nykyisyydessä.

Ei ihan ”tavallinen” suomalainen mies

Työllisten, alkoholiongelmiaisten miesten elämäntavasta syntyy visio kaksijakoisesta elämästä. Elämäntapa sisältää monia osa-alueita, joissa on selvästi toisistaan poikkeava sisältö juomisperiodin aikana ja raittiina kausina.

Alkoholiongelmiaisilla on kaksi sosiaalista verkostoa ja myös kahdenlaisia ihmissuhteita. Niitä, jotka ymmärtävät (tai eivät ymmärrä) alkoholiongelmiaista, ja niitä, jotka sekä ”ymmärtävät” että juovat alkoholiongelmiaisen kanssa.

Vapaa-ajan vietossaan alkoholiongelmainen keskittyy harrastuksiin, jotka sulkevat ympäristön hänen tietoisuutensa ulkopuolelle. Tällöin alkoholiongelmainen on perheessään yksin, vaikka hän viettääkin vapaa-aikaansa samassa tilassa.

Alkoholiongelmaiset ovat korostuneen tietoisia asemastaan ammattimiehinä ja ”tärkeinä” (korvaamattomina?) työntekijöinä. Työ saa korostuneen merkityksen alkoholiongelmiaisen

arvomaailmassa, koska se on usein ainoa keino, jolla hän katsoo voivansa juomisperiodin aikana ”sattuneita töppäilyjä hyvittää” ja joka varmistaa samalla hänen yhteiskunnallisen arvonsa.

Alkoholin ongelmakäyttö kaventaa elämäntapaa, ja vastaavasti alkoholin käytön lopettaminen tai rajoittaminen laajentaa sitä. Hoito (avohoito) onkin tutkimuksessa joukossa johtanut ihmissuhteiden paranemiseen ja elämäntavan laajenemiseen, ja myös yli 4/5 alkoholiongelmiaista on pystynyt muuttamaan juomiskäyttäytymistään. Elämäntavan uudelleen järjestäminen ja elinolosuhteisiin vaikuttaminen on onnistunut useimpien kohdalla. Ja mahdollista se on ilmeisesti lähes kaikille. ”Enkö muka ymmärrä, että olen itseni tuhonnut ihminen! Mutta miksi en voisi uudesti syntyä! Voin! Tarvitsee ainoastaan kerran elämässä olla harmitseva ja maltillinen — siinä kaikki. Tarvitsee vain kerran pysyä lujana - -” (Dostojevski 1982, 223).

Yhdenmukainen — erilainen alkoholiongelma

Alkoholiongelmia tulisi tarkastella vähintään kaksitasoisena ilmiönä: yksilöllisenä ja yhteiskunnallisena. Tämä merkitsee sitä, että yksilöiden kohdalla pitäisi pyrkiä korostamaan alkoholiongelman yksilöllisiä piirteitä (hoito) ja alkoholiongelmiaisten keskinäisiä eroja. Yhteiskunta- ja alkoholipoliittista suunnittelua varten tarvitaan luonnollisesti yleisempi alkoholiongelmia-käsite.

Alkoholitutkimuksen lähtökohdaksi soveltuu hyvin Antti Eskolan havainto siitä, että ”elämäntapa on integroiva käsite, joka ainakin sosiologian piirissä on hyödyllisellä tavalla houkutelletut tutkijoita pois ilmiöiden erillistarkasteluista ja suunnannut mielenkiinnon laajempiin kytkentöihin. Niin on käynyt kun alkoholitutkija on oppinut kysymään, mihin elämäntapoihin viinankäyttö kuuluu ja mihin ei - -” (Eskola 1985, 167—198).

Eskolan ohje siirtymisestä elämäntavan tutkimiseen mahdollistaa sekä yhteiskunnallisen alkoholiongelmia-käsitteen että yksilöllisen alkoholiongelmia-käsitteen yhdistämisen osaksi ihmisen (ryhmän) elämäntapaa, ja samalla on mahdollisuus löytää niitä lainalaisuuksia, jotka niin yksilössä kuin yhteiskunnassa ja kulttuu-

rissakin vaikuttavat ihmisten alkoholin käyttöön (ongelmakäyttöön).

Kirjallisuus

Dostojevski, F.: *Pelurit*. Jyväskylä: Gummerus, 1982

Eskola, A.: *Persoonallisuustyypeistä elämäntapaan*. Juva: WSOY, 1985

Hyttinen, M.: *Työelämän päihdeongelmat. Tutkimus työllisten miesten alkoholiongelmien taustatekijöistä ja hoidosta. Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma (julkaisematon)*. Turku: Turun yliopisto, 1986

Kasvio, A.: *Teollisuustyöntekijöiden elämäntapa*. Julkaisusarja A n:o 134. Tampere: Tampereen yliopisto, 1982

Kortteinen, M.: *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Keuruu: Otava, 1982

Löfgren, B.: *Alkoholismen, människan och samhället*. Stockholm 1972

Murto, L.: *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet*. Forssa 1978

Päihdehuollon tiedotus ja vaikutus. Helsinki:

sosiaalihuolto, 1983

Pöyhönen, T.: *Työtyytyväisyys. Teoreettinen tarkastelu*. Helsinki: Työterveyslaitos, 1975

Ruuth, A.: *Tavallisen suomalainen mies*. Helsinki: Tammi, 1982

Saarto, A.: *Alkoholistien elämäntapa elämänkerrojen perusteella*. Julkaisuja n:o 22. Järvenpää: Järvenpään sosiaalisairaala, 1983

Simpura, J.: *Drinking contexts and social meanings of drinking*. Helsinki: The Finnish Foundation for Alcohol Studies, 1983

Simpura, J.: *Juomistapojen peruspiirteitä vuosina 1968, 1976 ja 1984. Juomistapatutkimuksen ennakkotuloksia*. Seloste 173/1985. Helsinki: Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, 1985

Sipilä, J.: *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Helsinki: Tammi, 1985

Trice, H. M. & Roman, P. M.: *Spirits and demons at work: alcohol and other drugs on the job*. New York 1978

Weckroth, K.: *Ajatuksia ihmisen toiminnasta ja sen tutkimisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto, 1984

Wilenius, R.: *Ihminen ja työ*. Jyväskylä: Gummerus, 1981.

English Summary

Markku Hyttinen: Työlliset, alkoholiongelmaiset miehet (Working Men with Alcohol Problems)

The article is based on a M.A. thesis dealing with the way of life of working men receiving (open) treatment for alcohol problems. The purpose of the study was to establish whether there is any one way of life that is typical of such men and how treatment affects their drinking behaviour and way of life.

The writer came to the conclusion that, rather than having similar characteristics, the lives of these men differ radically from each other. Points of similarity in their lives were problems with human relationships, drinking behaviour, undue emphasis on importance of work, and an inflated opinion of their own future.

One feature that all the men had in common was

that they fall in the no-man's-land between two cultures. They are not clearly bound to the mainstream culture nor to the subculture approving of excessive drinking. As a result, the men studied maintain two networks of human relationships and the one they choose at any one time depends on their need for alcohol at that time. The same applies to mobility between the mainstream culture and the subculture. Excessive drinking integrates the men studied with other problem drinkers but their work integrates them with people without this problem. The difficulties that have to be faced by working men with alcohol problems with regard to drinking and life in general centre on 'lack of belonging'.